

A JELENKOR TŐKÉS VILÁGA

A kapitalizmus és a szocializmus mint világfolyamat

Világviszonylatban a társadalmi folyamatokat a korszak egységes dialektikája kapcsolja össze, általános ellentmondásaival és fejlődési irányzataival, s ezek a folyamatok nem vizsgálhatók a társadalom történelmi fejlődésének korszakaira bontva.

Alaptételünk, hogy a világ társadalmi változásainak két gyújtópontja, két egymással szembenálló forrása létezik, mégpedig az egyik a tőke előállításának nemzetközi folyamata és a tőkés termelési viszonyok, struktúrák, és rendszerek termelése és újratermelése, más szóval a *kapitalizmus világfolyamata*; a másik pedig a kizsákmányolt osztály érvényesülésének nemzetközi folyamata, ill. a társadalmi termelés, vagyis egy nagy minőségi változás — ez a *szocializmus egységes világfolyamata*.

A társadalmi változások ezen gyújtópontjával kapcsolatos álláspontunk lényegesen különbözik a világ kétfajta rendszerre való felosztásától. Elsősorban abban, hogy véleményünk szerint a kapitalizmus és a szocializmus világfolyamata egyaránt hatást gyakorol a társadalmi, történelmi térség egészére, minden egyes társadalomra és annak alapvető társadalmi folyamatára.

A tőketermelés és a tőkés újratermelés folyamata — általános és nemzetközi meghatározói szerint — nemcsak a tőkés társadalmak belső folyamataira és viszonyaira hat, valamint a tőkés és a szocialista társadalmak egymás közötti viszonyára, hanem a szocialista társadalmakon belül is érezteti hatását. Ez a hatás kifejezésre jut az emberi és társadalmi valóság minden szintjén és minden megnyilvánulásában: a termelési módban és a munkaerő újratermelésében, a társadalmi munkamegosztásban, a felhalmozási módban és a többlettermék elsajátításában, a szükséglet-fogyasztás arányában, a civilizáció és kultúra megfelelő elemeiben és összefüggéseiben, a városiasodásban, a területrendezésben, a házasságban és a családban stb., a politikai és ideológiai struktúrákban. Az intéz-

ményesített szocialista társadalmi rendszerek részben korlátozzák és tagadják, de részben maguk is fetiszizálják a tőkés viszonyok mélyreható erejét.

Az elmondottak alapján úgy tűnik, hogy a világ, tekintet nélkül a különböző társadalmi rendszerekre, alapjában véve egy ellentmondásos elidegenített társadalmi lény, eredeti vagy átalakult kapitalizmus. Azok a látszólag radikális gondolkodók, akik nem látnak tovább a világesemények antagonisztikus pólusainak hatásától, ezt is állítják, s ebből kifolyólag az intézményesített szocialista társadalmat azonosítják az általános és uralmon lévő kényszert alkalmazó rendszerekkel. Ez a gondolkodásmód tehát a dogmatikus marxista nézet másik megnyilvánulási formája. Ha a történelmi valóság nem lát mélyebben ezeknél a rendszereknél és az intézményesített szocialista rendszereken belül is könnyen felfedezi az antagonisztikus folyamatokat — ebben az esetben arra a következtetésre jut, hogy a rendszerek közötti különbség csak másodlagos, elsődleges meghatározójuk pedig azok az antagonisztikus folyamatok, amelyek létrehozzák ezeket a rendszereket. A szerző erélyesen tiltakozik ez ellen, de nem azért, mert idealizálja a szocialista rendszert, hanem azért, mert a világesemények általános tőkés hatásaival szemben a szocializmus világfolyamatának általános hatásait is figyeli.

A szocializmus ugyancsak általános és modifikáló hatását, valamennyi más módon berendezésű országban, sőt annak minden alapvető társadalmi folyamatában is érezteti hatását. A szocializmus folyamatának általános feltétele elsősorban az emberi létfenntartás új szükségleteiben és új lehetőségeiben nyilvánul meg, azon szükségletekben és lehetőségekben, melyek a természetes feltételek és a termelés, valamint a termelés anyagi és szociális feltételeinek magas fokú társadalmisításában jutnak kifejezésre. Ezeket a feltételeket és lehetőségeket pedig a tőkés folyamat csak részben, vagy egyáltalán nem tudja megteremteni. Ennek következtében jelentkeznek belső parancsként a mindennapi életet mozgó indítékok, melyek nemcsak a társadalom egyes részeire vonatkoznak, hanem minden társadalomban és azok minden rétegében kifejezésre jutnak. Az a tevékenység viszont, amely ezeket a szükségszerűségeket pozitívan igyekszik megoldani és a lehetőségeket megteremteni, szükségszerűen a tőkés rendszer „ellen dolgozik”. Ennek pedig alapvető és legfontosabb formája az *osztályharc*, amely ki akar törni a tőkés újratermelés körforgásából, s ily módon *forradalmi tevékenységgé válik*.

A szocializmus folyamata nemcsak az intézményesített szocializmusra és ezen társadalmak nemzetközi tevékenységére jellemző, hanem különböző és felaprózott formája valamennyi társadalomban megnyilvánul, az emberi és társadalmi valóság minden egyes csoportjára kiterjed.

A szocializmus folyamatának előfeltétele a tőkés folyamat, az osztálystruktúra és az osztályrendszer alól való felszabadulás. Ez pedig elsősorban a munkásmozgalmakban és a gyarmaturalom elleni, harcban, a forradalmi osztályok kialakulásában nyilvánul meg. Az időszerű társa-

dalom-felszabadításhoz viszonyítva tehát a forradalmi átalakulással létrejövő elkövetkező társadalom alapjellemtvonásai sem lesznek magasabbrendűek, hisz a saját ellentmondásaiból fejlődnek ki és alakulnak át hathatós univerzális egésszé — az időszerű osztályharc és forradalom válságává. E felszabadulás gyakorlatának sokféle eleme és fejlődési formái — akkor is, ha részlegesek, s az ellentétes társadalmi erőkkal vívott harcban gúzsba kötöttek, saját még meg nem oldott ellentmondásaikkal gátoltak — *a szocializmus valós folyamatát képezik*. A szocializmusra való törekvés, mely előzőleg a tőkés társadalmi alakulat osztályharcaiban jutott kifejezésre, most a szocializmus folyamatává, az átfogó emancipáció gyakorlatának elválaszthatatlan megnyilvánulásává válik, a társadalmi forradalmak korszakában.

A szocializmus ilyen értelmezése mindenekelőtt bírálja és vitatja a szocializmusnak olyan felfogását, amelyet a társadalom szocialista átalakulásának korai és fejletlen formái egyeduralmi társadalmi-politikai erőinek ideológiája képvisel. Ezek az egyeduralmi társadalmi erők az osztályharcban, forradalmakban és ellenforradalmakban, világviszonylatban lényegesen *korlátozottak*, ami a forradalmi gyakorlat minőségének kifejlesztését illeti. Ezek a társadalmi-politikai erők *kompromisszumot* képviselnek azokra a struktúrákra és rendszerekre vonatkozóan, amelyek a tőkés folyamatból jöttek létre, (ez a kompromisszum a bürokratikus állami szocializmus) és egyben *konzervatívak*, olyan vonatkozásban, hogy hajlamosak megőrizni és igazolni ezt a kompromisszumot, gáncsolva ilyen módon a szocializmus történelmi fejlődését.

A „nehéz szocializmus” ölében kialakult és a világ munkás- és felszabadító mozgalmi sok részére szétszóródott, ideológia maradi irányzata különösképpen abban jut kifejezésre, hogy az intézményesített szocializmus korai formái az osztályösszetétel és rendszer tekintetében is kompromisszumosak, sőt hibridek is, amelyet az egyes társadalmakban „szocialista rendszereknek” neveznek vagy „szocialista világrendszerként” emlegetnek. Az említett egyeduralmi társadalmi-politikai erők ideológiai szükséglete a történelmi materializmus elméletének hallgatólagos revízióját váltotta ki, úgy, hogy a történelmet a társadalmi-gazdasági alakulatok láncolataként mutatja be, melynek láncszemei között a forradalmak vannak jelen, mint a társadalmi lét megérett változásaival előfeltételezett felforgató tevékenység, nem pedig — mint ahogy a kiinduló gondolat volt — mint a társadalom gazdasági alakulatai korszakának és *a társadalmi forradalmak korszakának* váltásai. Valójában a forradalmak nem felforgató tevékenységek, hanem a legjelentősebb történelmi *korszakok*, melyekben a legfontosabb események jönnek létre, mégpedig a társadalom gazdasági rendszerének a strukturális és dinamikus törvényszerűségétől lényegesen eltérő társadalmi változással. A polgári történelemtudomány elhomályosította vagy teljesen kihagyta a nagy korszakok forradalmi gyakorlatát, de a korai szocializmus bürokrata erőinek hivatalos történelemtudománya is hasonlóképpen jár el, kitartóan és aprólékosan

besorolva minden történelmi tényt a társadalmi-gazdasági alakulatok előre meghatározott rovatába.

Kihangsúlyozva a történelem marxista felfogását a társadalmi forradalmak korszakának gyújtópontjaként, nem kellene a forradalmi korszakok történelmi áttekintésében elegendő forrást keresni, a társadalmi forradalmak jelenlegi korszakának elméleti megértéséhez. Ezek a forradalmi korszakok az elmúlt forradalmi időszakokhoz viszonyítva lényegesen különböznek azáltal, hogy másképpen alakul az általános termelés és szükségletek kialakulása, az emberi létezés természetes feltételeinek teljes társadalmisítása, a munka társadalmi termelőerőinek túlsúlyba jutása és egyéb mozzanatok következtében, amelyek meghatározzák a jelenkor forradalmi osztályának természetét és azokat a társadalmi folyamatokat és eredményeket, amelyek ezen a gyakorlaton alapulnak. Emlékezzünk Marxnak az emberiség „előtörténelmére” és „valós történelmére” vonatkozó elméleti elgondolásra.

Ezzel a történelmi kiindulóponttal kétségbe vonjuk a jelen társadalmak elméleti álláspontját, mely szerint a világ két társadalmi-gazdasági alakulatra, kapitalizmusra és szocializmusra, illetve két „rendszerre” oszlik, melyek között kevert vagy átmeneti társadalmi formák övezete (ha nem ütközőövezet) húzódik. Mi nem csak és nem is elsősorban megkérdőjelezzük a „megosztott világ” politikai elméleteit és ezen elméletekre hivatkozó politikai stratégiákat. (Ez az elmélet többek között magába foglalja a rendszerek versengéséről és a megosztott világ féltekéin belüli egyeduralmi helyzetről szóló elméleteket, a nemzetközi béke és a két rendszer együttműködését úgy értelmezi, hogy az mindkét rendszer egyeduralmi erejének *partnerságot* jelent.) Ezt az elméleti koncepciót és feltételeit hátróztottan bíráljuk, mert többoldalú konzervatív behatásuk mellett igazolni igyekeznek az említett politikai elméleteket és stratégiákat.

Csak látszólag ellentmondásos az a tény, hogy a két társadalmi-gazdasági alakulat, a kapitalizmus és a szocializmus, szembenállásáról szóló elméleti koncepció megkönnyítette a „társadalmi rendszerek konvergenciájáról” szóló elmélet megjelenését és bizonyítását, amely kizárólag az újkapitalista társadalomtudományok ellenforradalmi ideológiájához tartozik. Azok a „nehéz szocializmust” bíráló marxisták, akik a szocializmus korai és kompromisszumos formáját kiegyenlítik az államkapitalizmusmal vagy a korai szocializmusban az „ipari” vagy „represszív” osztálytársadalom egyik válfajának tekintik és nem kapcsolják össze a szocializmus ezen formáját a világ reális szocialista folyamatainak egészével, s ezáltal az ilyen felületesen bíráló marxisták értékes szolgálatot nyújtanak az említett újkapitalista ideológiának.

Osztályharc és forradalom

Marx és követői számára az osztályharc a társadalom legfontosabb közvetlen mozgatóereje az osztályalakulatok történelmében és forradalmi megváltoztatásában. Azonban, a gazdasági alakulatok, de különösképpen a kapitalizmus elméleti elemzése keretében a felületesen bírálók elvonatkoztatják az osztályharc dimenzióit a kibékíthetetlen ellentmondásokkal teli viszonyoktól és az egész termelési módtól. Ebben az értelemben a proletariátus osztályharca (mint a termelés osztályjellegű viszonyainak megnyilvánulása) hatást gyakorol a tőkés termelési viszonyok fejlődésére és újratermelésére, s ez a tény igen lényeges a tőke állandóan megújuló újratermelésére.

Az osztályharcban a proletariátus a társadalom forradalmi változásainak szubjektumává emelkedik, ugyanis felszabadul a tőkés osztályhoz való egzisztenciális kötődöttsége alól. Ebben az értelemben a történelem valójában az emberiség műve, nem pedig az emberekre ráerőszakolt társadalmi változások következménye.

Az osztályharc ilyen értelmezése alapján olyan elvont elméleti elgondolások születnek, amelyek elvileg különbséget tesznek a tőkés folyamaton belüli osztályharc (vagyis a munkásosztály megfelelő „közvetlen érdekeinek”, a munkásmozgalom politikai és eszmei formáiért vívott harc) és a proletariátus forradalmi mozgalmá (tehát a „történelmi érdekért” és a megfelelő politikai szervezkedési módért vívott harc) között. Az ilyen téves következtetésekből alakulnak ki az osztályharcnak a fejlett tőkés viszonyba történő egyesülésről szóló ítéletek, valamint a marxizmus strukturalista magyarázatának bizonyítékai is. Ez az interpretáció szerint az osztályharc megújítja a tőkés struktúrát, a szakítás pedig a strukturális változások egyéb tényezői segítségével következik be. Ezek a téves elméletek a forradalmat elméletileg elvonatkoztatják mozgatóerejétől, valamint az osztályharc minden formájától. Az ilyen elmélkedés nem fogadja el az osztályharcot, mint fordulatot hozó cselekedetet. A bürokrata dogmatizmus végleteket jelölő megfogalmazásában ezt a fordulatot hozó cselekedetet úgy tünteti fel, mint a proletariátus közvetlen létezésén kívülálló politikai erők tevékenységét.

A jelenkori általános történelmi valóság ezen gondolatmenettől ellentétes irányzatot mutat. A tőkés folyamat maradi rendszerei (de a korai szocializmus korlátozott gyakorlata is) a jövőben biztosítják a kizsákmányolás és az uralkodás adott viszonyainak újratermelését oly módon, hogy megakadályozzák az osztályharc feltételeit a termelési viszonyokban. Ezt a jelenséget példázza a termelés tőkés viszonyainak és a kizsákmányolás egyéb közvetlen politikai-megtorló formáinak fasiszta változata, újkapitalista és korporatív ellenőrzése. Ebben rejlik a bizonyítás negatív jellege — a tőkés újratermelés szükségszerűsége álláspontjáról — hogy az osztályharc a társadalmi forradalmak korszakában, általános feltételei között, célirányúan veszíti azon dimenzióit, melyekkel részt

vett a tőkés termelési viszonyok újratermelésében és emancipálja felszabadító, fordulatot hozó tartalmát. Ezt bizonyítják a mai világ munkás- és felszabadító mozgalmi — különösképpen Nyugat-Európa és Japán munkásmozgalma, valamint a gyarmaturalom alól felszabadult országok népeinek a gazdasági és politikai felszabadítását célzó mozgalma. Ezekben az országokban a kizsákmányolt osztály közvetlen létérdekének kielégítése az osztályharc által valósul meg, amely cáfolja a tőkés folyamat *strukturális feltételeit*. Ebben az értelemben az osztályharc *célirányúan* alakul át forradalmi gyakorlattá. Ily módon a szocializmus világfolyamatának egésze olyan mozgásban jut kifejezésre, amely felöleli a pusztán létében veszélyeztetett proletariátus elemi „spontán” védekezését, de felöleli a nagy társadalmi megmozdulásokat is, amelyek a szocialista irányú társadalmi átalakítás radikalizált programjával lépnek fel.

Itt ki kell emelnünk, hogy csak ebben különbözik a társadalmi forradalmak mai korszaka a társadalmi-gazdasági alakulatoktól, melyekben a kizsákmányoltak a társadalmat mozgató osztályharc ellenére is újra visszazökkennek az antagonisztikus társadalmi újratermelés kerékvágásába. A korszerű marxizmus különböző szempontokból kutatni kezdte a szocialista forradalom előfeltételeinek, folyamatának és tevékenységének alapos megértéséhez vezető utat. Kutatásaiban szem előtt tartotta a kapitalizmus szerkezetét megrendítő válságok hatását és okait; a tőkés termelő nagy technikai és gazdasági rendszerekben végbemenő osztályharc tartalmát és formáit; az oktatás folyamatában megnyilvánuló osztályellenítéket és osztályharcot; a kapitalista bővített újratermelés destruktív hatását; a városiasodási környezetvédelmi válságot; azokat a szélsőséges ellentmondásokat, amelyek azokban a társadalmakban nyilvánulnak meg, amelyek szerkezetileg is a tőkés fejlődéstől függenek; a monopólikapitalizmus politikai elkorcsosulását stb.

A szocialista forradalom, a szocializmus elmélete nem lesz többé a kapitalizmus bírálóinak „túlsó oldalán”, éppúgy, mint ahogy a proletariátus forradalmi tevékenysége sem áll többé az osztály létezését biztosító mindennapi gyakorlat „túlsó oldalán”.

A kapitalizmusból a szocializmusba való forradalmi átmenet előfeltételei

A forradalmi osztálynak és történelmi cselekedetének előfeltétele a termelőerők általános fejlődésében, a munkaerő társadalmi antagonisztikus összetételében, az anyagi feltételekben és a termelési eszközökben, a munka tőkés értékelésében, a termékek értékének felhasználásában, a termelés szellemi és társadalmi erőiben, valamint tőkés felhasználásukban rejlik. Mindaz, ami a tipikus tőkés rendszerben a múlt történelmi fejlődésének eredménye, majd a szocializmus előfeltétele volt, az egyben a proletariátus leigázásának és a tőkés rendszer meghosszabbításának

módja. Vonatkozik pedig ez elsősorban a társadalmi munka termelőerőire, amelyek a tőkés termelési módban egyre jelentősebb feltétellé, a kizsákmányolás tényezőjévé, a termelők leigázásává válnak. Nagy hangsúlyt kap ebben a folyamatban a tudomány, a korszerű gépesítés, munkaszervezés és a társadalmi munkamegosztás.

A klasszikus forradalmi elmélet eredeti elképzeléseiben, pl. Marxnak a Tőkéhez írt előkészítő munkáiban megtalálhatjuk ezen történelmi ellentmondásnak az elméleti továbbfejlesztését és megoldását szolgáló irányzatokat. A marxista gondolkodás korlátozottsága hosszabb időn keresztül elsősorban abban jutott kifejezésre, hogy ezen gyakorlatias történelmi mozgások és elméleti fejlődések ellentétes mozzanataiban abszolutizálódnak. A kodifikált történelmi materializmus létrehozói Kautskytól a jelenkori dogmatistákig azt vallották, hogy a szocializmus történelmi feltételeinek társadalmilag ellentmondásos formái, *a tőkés fejlődésben létrejött szocializmus objektív alapjaként* léteznek. Ez az alap feltételezi a tőkés termelési viszony átalakulását szocialista viszonyrá. Ennek a nézetnek a szociáldemokrata változata szerint a termelés és fogyasztás, a civilizáció és kultúra fejlődése szocialista átalakuláshoz vezet. Ez a felfogás nem más, mint a munkásmozgalom ideológiájának és politikájának reformista eltorzulása. Egy másik szemléletben ugyanez a tévhit magyarázza és igazolja az antagonisztikus termelési struktúra elfogadását és a kizsákmányolást azokban az országokban, ahol a szocialista forradalom azon van, hogy pótolja a tőkés fejlődés történelmi lemaradását. Ugyanezzel a tévhitel indokolható a monopólkapitalizmus nemzetközi térhódítása, mint állítólag történelmileg progresszív jelleg, amelyek során a nemzetközi tőkés folyamat adott társadalmakat strukturális függőségbe hoz és neokolonizálásnak vet alá. Ezek az elképzelések tehát lényegében tagadják a forradalmi osztály gyakorlati-bíráli és felforgatófordulatot hozó szerepét a tőkés folyamat állandósult képződményeivel szemben, s gúzsba kötik ennek az osztálynak a kezét az osztályharcban, melyet az ellenséges osztály irányít és ellenszegül a termelés és fogyasztás objektívizált struktúrájának.

A szocializmus alapjaként szolgáló tőkés fejlődés eredményeinek ilyen abszolutizálásával ellentétben a történelmi materializmus kodifikált „elméleti ellenzéke” — különösen a frankfurti iskola kritikai elmélete és más filozófiai-antropológiai irányzatok formájában — kétségbe vonja a szocializmusnak a tőkés fejlődésben létező előfeltételeit. Tagadják a polgári korszak jelentősebb forradalmi lehetőségeit — különösképpen azokat, amelyek a tudományos-műszaki és gépi termelésben rejlenek, valamint azokat, amelyek a szükséglet-fogyasztás szerkezetéből a termelők társadalmi kapcsolataiból erednek, és tévesen besorolják az elidegenedett és kényszerrendszerek újratermelőinek életre hívói közé. Ezzel pedig kétségbevonják a munkásosztály történelmi távlatát is, melynek társadalmi lényege maga a megtettesült ellentmondás a tőkés társadalom legfőbb vív-

mányainak forradalmi potenciálja és társadalmi-antagonista szerkezete között.

A tőkés korszak termelőerejének fejlődésével kapcsolatos vélemények rehat megoszlanak és egyoldalúan abszolutisztikusak. A közöttük támadó űrt tölti ki a történelmi dialektika, mely megalkotja a szocializmus valós körülményeit. Korunk forradalmi átalakulása felfedi a késői kapitalizmus társadalmi *destruktív* irányzatát (az anyagi javak termelési feltételei egészéhez viszonyítva) és *ellenforradalmi hatását* (az osztályharc és a szocialista törekvések elfojtása végett) is. Ezért az ilyen tőkés fejlődés folyamatai és alkotásai nem képezhetik a szocializmus történelmi alapját, hanem ennek alapja a kapitalizmus teljes egészének bírálataival és forradalmi megváltoztatásával építi és védelmezi, mégpedig a gyökeres osztályharcban, mely nem várja a „kapitalizmus összeomlását” vagy politikai átalakulását annak érdekében, hogy a tőkés termelőerőkkel és szükségletekkel szemben rámutasson a szocialista alternatívára.

Történelmi kontinuitás és diszkontinuitás

A mai világ alapvető történelmi ellentmondása a tőkés folyamat univerzális hatása, valamint az önállósulás a szocializmus gyakorlatának általános megalapozottsága és átfogó irányzata között nyilvánul meg. Ezek az ellentmondásos folyamatok, a történelmi gyakorlat ellenpólusai, találkoznak és összeütköznek, nemcsak a világ nagy politikai vagy ideológiai színterén, és nem is csak vetélkedés formájában, a termelési viszonyok, a gazdasági rendszerek és hasonlók között, hanem összeütköznek és harcolnak minden alapvető társadalmi folyamatban, az egzisztenciális kérdésekben, a társadalmi változásokban, a szükségletek és érdekek szférájában, eszmei síkon, a társadalmi rétegek normái és értékei területén stb. Alapos elemzéssel kimutatható, hogy a mai világban minden egyes ember is a történelmietlen pólusok hatásának van kitéve, vagy be is van avatva az ellentmondásos történelmi irányzatok tevékenységébe.

A szerző a jelenkori általános emberi és társadalmi valóság pólusairól alkotott véleménye — a kapitalizmus és a szocializmus világfolyamatáról, valamint a nyílt történelmi helyzetről, melyekben korszakalkotó irányzatok küzdenek egymással — határozottan szembeszegül azzal a felfogással, hogy a kapitalizmus anyagi, tudományos-műszaki, és kulturális vívmányaiából kialakulnak a szocializmus előfeltételei. Ellenkezőleg, egy örökösen szembenálló két történelmi irányzat harcáról és két összeegyeztethetetlen életmódról van szó. A társadalmi forradalmak időszaka nem objektíve biztosított, történelmi törvényszerűségekkel szavatolt korszak, nem a „világzsellem” mozgatásának, a termelőerők fejlődésének vagy a társadalmi struktúrák kitaposott ösvényének követése, hanem valódi történelemalkotó időszak, amikor a lehetőségek tettekbe válnak vagy megszűnnek, s amikor az emberi fejlődés érdekében vagy ká-

rára élnek is velük. Ebben az értelemben a társadalmi forradalmak időszaka egyben az ellenforradalmaké is. A világesemények két pólusáról kifejtett véleményünk az általános szocialista forradalomra és az általános ellenforradalomra is vonatkozik. A globális tőkés folyamat, a totális és radikális ellenforradalom tehát elválaszthatatlan egységében zajlik le.

Ezzel kapcsolatban pedig felmerül a történelmi folytonosság és megszakítottság kérdése is. A kérdés megválaszolásától jelentős mértékben függ a jelenkori világ felszabadító erőinek és forradalmi folyamatainak, a szocializmus stratégiája.

Azok az elméletek, melyek csak a társadalmi struktúrákat és rendszereket, valamint azok váltakozásának logikáját tartják szem előtt, azok a forradalmat is diszkontinuitásnak tekintik (mint pl. a tőkés termelési mód és rendszer megszakítását és egy új termelési mód alkalmazását). Az egyik struktúra megszüntetése és a másik létrehozása politikai tényező közbelépésével, illetve végső soron az állam (a proletárdiktatúra mint állam) beavatkozásával történik. Ez a politikai tett a történelmi gyakorlat fölé helyezkedik, hogy a múlt társadalma saját ellentmondásaiban és válságaiban kimerülve új társadalommá alakuljon át. Visszasan hangzik, de a történelmi diszkontinuitás efféle magyarázata ideológiailag mégis egy bizonyos szocializmushoz vezet, melyben nem szűnik meg az antagonisztikus társadalmi folyamatok struktúrájának és rendszerének alapvető logikája, s mely a beláthatatlan jövő felé irányítja azokat a társadalmi folyamatokat, amelyekről Marx azt írta, hogy az emberiség történelmének előtörténelmét képezik. *A szocializmus bürokrata felfogása bizonyítás nélkül elfogadja a történelem diszkontinuitását, a bürokráciát mint abszolút felforgató-fordulathozó demiurgoszt, csakhogy ezzel is leplezze az antagonisztikus folyamat folytonosságát.* Teszi pedig ezt azért, hogy lefokozza vagy tagadja az igazi történelmi folytonosságot a proletariátus korábban vívott harca és jelenlegi forradalmi gyakorlata között.

A forradalmak időszaka a történelem kontinuitásának és diszkontinuitásának dialektikáját fejezi ki olyan értelemben, hogy szakít a múlt osztálystruktúrák és rendszerek logikájával, s *érvényesíti a lényeges mozgatóerők, a civilizáció vívmányainak és a történelmi gyakorlatok általános társadalmi létesítményeinek folytonosságát.* A megszakítás, ill. a struktúrák és rendszerek diszkontinuitása, egyedülálló lehetőséget teremt a folytonos társadalmi fejlődésnek, hogy az emberek társadalmi egzisztenciális lehetőségei is felszabaduljanak, és hogy megőrizték a jövőjüket biztosító előfeltételeket.

Ezt a történelmi folytonosságot a forradalmi osztályok, ill. a proletariátus, majd a szocializmus viszi tovább. Az osztályharc hajtóereje a tőkés rendszeren belül a proletariátus forradalmi gyakorlatává alakul át, a történelmileg visszahúzódó tőkés folyamatokhoz viszonyítva.

Marx eszméje és az egész klasszikus forradalmi elmélet kifejezte a

történelmi kontinuitás és diszkontinuitás dialektikáját, különösképpen mint az ellentmondásos tőkés időszakból eredő forradalmi osztály történelmi eredetét és ezen osztály gyakorlati bíráló viszonyulását ugyanezen időszak képződményeivel szemben. Ne feledkezzünk meg azonban Marx és a marxista gondolkodás ellentmondásos mozzanatairól sem: Adva van a proletariátus, mint a társadalmi létezés adottságainak végsőkéig el nem idegenített megtestesítője, amiből az következik, hogy az emberi vívmányok csak a meglévő társadalmi feltételek gyökeres megszüntetésével (a tőkés struktúra lerombolása — a történelmi diszkontinuitás momentuma) érhetők el. Ha pedig a proletariátusnak, mint forradalmi osztálynak a jellemzésekor, eredetéből, létezési körülményeiből, valamint a termelési feltételeken és folyamatokon belüli osztályharcából indulunk ki, akkor lehetővé válik, hogy megtagadja a tőkés társadalmisítás negatív formáit, és saját termelési tapasztalatával, osztályharc által a termelőerőknek megfelelő társadalmi-gazdasági alakulatot hozza létre.

Az egyoldalú magyarázatok rendszerint ezen ellentmondásokba akaszkodnak bele. A történelmi diszkontinuitás tényezőjéből kiindulva egyesek lebecsülik a múlt korszakok történelmi vívmányait a forradalmi osztály, majd pedig társadalmi feltételeinek kialakításában. Vonatkozik ez elsősorban a bérmunkásokra, akik a tőkés termelési viszonyok kialakulásakor a *munkaerő tulajdonosának burzsoá szabadságát* nyerik el, s osztályharcukkal ezt megerősítik. Ez a burzsoá szabadság nemcsak a szabadság kipellengérezése, hanem a bérmunkások gyakorlati szükségszerűsége is, mert osztályba tömörülés és a munkaerőpiacon vívott küzdelem nélkül, létkérdésük is bizonytalanná válik. Innen származik a termelőerők és a termelők szükségletének fejlődése. Ezenkívül a bérmunkások burzsoá szabadsága és viszonylagos önálló társadalmi tevékenysége a polgári társadalom politikai demokráciájának és szabadságának történelmi alapját képezi. A munkásmozgalom és a szocializmus történelmi fejlődése ezen tényezőinek elméleti elhanyagolása megegyezett a munkásosztálynak, mint elembertelenedett, saját szellemi és szociális erejétől megfosztott sokaságként („tömegként”) való értelmezésével, amelyet egy külső szervezett erő indíthat el a forradalom felé, majd irányítja a „szocialista építésben”. Ennek az ellentmondásos tényezőnek a túlhangsúlyozása tehát a munkásmozgalom és a szocializmus bürokrata elfajulásának tett jószolgálatot.

A történelem legutóbbi szakasza meggyőzően bizonyítja ennek ellenkezőjét, és lehetővé tette a forradalmi osztály elméletének továbbfejlesztését. Egyebek között ilyen bizonyítékot szolgáltat a kapitalizmus strukturális válsága is, valamint századunk munkásmozgalmának és korai szocializmusának ellentmondásos fejlődése is. A strukturális változás abban nyilvánul meg, hogy a fokozott kizsákmányolás visszaszorítja az osztályharcot, korlátozza vagy teljesen elfojtja a bérmunkás szabadságát. Innen indul ki a monopolkapitalizmus egész történelmi elfajulása, visszahúzó irányzata. Ez az elfajulás pedig a bérmunkások viszonylagosan

önálló társadalmi tevékenységének felszámolásával jár, lerombolják és feldúlják a polgári társadalom azon történelmi létesítményeit, amelyek a szocializmus előfeltételeit képezik, mint például a termelőerők és szükségletek fejlődése, a demokrácia és a politikai szabadság. *Míg a monopólista burzsoázia támadja a polgári korszak ezen létesítményeit, a munkásosztály olyan társadalmi erővé válik, amely vezető szerepet vállal a társadalmi fejlődés előfeltételeinek megőrzésében.* Ezt a szerepet a munkásosztály úgy tudja betölteni, ha önálló, szervezett társadalmi erőként, közvetlen társadalmi kapcsolatok útján, az osztályharc forradalmi öngazgatásával, a szocializmus révén bebizonyítja az általánosan társadalmisított termelőerők forradalmi potenciálját.

A forradalmi osztályelmélet fejlődése tehát csak olyan előfeltételek alapján képzelhető el, amelyek lehetővé teszik, hogy a forradalmi munkásosztály szakítson az antagonisztikus társadalmi struktúrákkal és a történelmileg meghatározott haladási irányzatot folytonosan kövesse.

Fordította *Laki Mária*

Irodalom

1. Emilio Sereni: *Od Marksa do Lenjina: kategorija „ekonomske društvene formacije”*, Marksizam u svetu, 1976., 12. szám, 121—174. old.
2. Guanfranco la Grassa: *Proizvodne snage i odnosi proizvodnje*, Marksizam u svetu, 1974., 10. szám, 38—74. old.
3. Alfred Sohn-Rethel: *Kapitalizam i socijalizam u današnjem svetu*, Socijalizam u svetu, 1977., 1. szám, 246—252. old.
4. Franc Marek: *Filozofija svetske revolucije*, Stvarnost Kiadó, Zágráb, 65—143. old.
5. A. D. Magaline: *Klasna borba i razvitak proizvodnih snaga*, Marksizam u svetu, 1978., 1. szám, 88—136. old.
6. Ernest Mandel: *Epoha propadanja kapitalizma*, Marksizam, misao savremene epohe c. antológia, I. kötet, 753—770. old.
7. Program SKJ: *Suština i oblici svetskog procesa socijalizma*, Marksizam, misao savremene epohe c. antológia, II. kötet, 775—792. old.
8. J. B. Tito: *Promjene u savremenom svetu*, Marksizam, misao savremene epohe c. antológia, II. kötet, 792—799. old.
9. J. B. Tito: *O nesvrstanosti*, Marksizam, misao savremene epohe, c. antológia, II. kötet, 861—872. old.
10. L. Baso: *Borba za vlast i klasna svest*, Marksizam, misao savremene epohe, c. antológia, II. kötet, 902—905. old.
11. A. Gorz: *Aktuelnosti revolucije*, Marksizam, misao savremene epohe c. antológia, II. kötet, 905—912. old.
12. L. Magri: *Za jednu novu strategiju*, Marksizam, misao savremene epohe, c. antológia, II. kötet 912—915. old.
13. E. Kardelj: *O socijalizmu*, Marksizam, misao savremene epohe c. antológia, III. kötet, 35—56. old.
14. Mao Ce Tung: *O deset najvažnijih odnosa*, Marksizam u svetu, 1977., 3. szám, 343—366. old.

15. Francesco Fistetti: „Uređenje” i klasna borba, Marksizam u svetu, 1976., 12. szám.
16. Szerzők csoportja: Klasna borba i evropsko jedinstvo, Marksizam u svetu, 1976., 12. szám, 149—179. old.
17. Oscar Negt: Istorijaska svest i bezklasno društvo, Marksizam u svetu, 1975. 2. szám, 22—30. old.
18. Ernest Mandel: Evropa rada i Evropa kapitala, Marksizam u svetu, 1977., 6. szám, 172—180. old.
19. Ernest Mandel: Radnici i permanentna revolucija, Marksizam u svetu, 1974., 11. szám, 28—46. old.
20. Jorge Semprun: Naučno-tehnička revolucija, Marksizam u svetu, 1974., 10. szám, 136—153. old.
21. Richar Vahrenkamp: Mogućnosti razvoja tehnologije kao proizvodnog odnosa, Marksizam u svetu, 1974., 10. szám, 103—121. old.
22. Elmar Altvater: Socijalističke tendencije u kapitalističkim zemljama Zapadne Evrope, Socijalizam u svetu, 1977., 1. szám, 21—34. old.
23. Lucio Libertani: Demokratija i socijalizam u zemljama razvijenog kapitalizma, Socijalizam u svetu, 1977., 1. szám, 154—171. old.
24. Edvard Kardelj: „Evrokomunizam” i jugoslovenska samoupravna demokratija, Marksizam u svetu, 1977., 8. szám, V—XIII. old.
25. Giorgio Bonomi: Teorija revolucija kod Gramschija, Marksizam u svetu, 1977., 8. szám, 335—362. old.
26. André Gorz: Njihove i naše fabrike, Marksizam u svetu, 1975., 4. szám, 169—178. old.
27. Oskar Negt: Nema demokratije bez socijalizma, nema socijalizma bez demokratije, Marksizam u svetu, 1977., 3. szám, 26—33. old.
28. Jean Elleinstein: Demokratija i put u socijalizam, Marksizam u svetu, 1977., 3. szám, 26—33. old.
29. Étienne Balibar: O diktaturi proletarijata, Marksizam u svetu, 1977., 3. szám, 49—128. old.
30. Biagia de Giovanni: Lenjin i Gramsci i teorijska osnova pluralizma, Marksizam u svetu, 1977., 3. szám, 129—156. old.
31. Wolfgang Müller, Christel Neusüss: Iluzija državnog socijalizma i protivrečnosti između rada i kapitala, Marksizam u svetu, 1977., 4—5. szám, 41—140. old.
32. Hans Jörg Sandkühler: Kant, novokantovski socijalizam, revizionizam, Marksizam u svetu, 1977., 4—5. szám, 141—169. old.
33. Urs Jaeggi: Taktika, nezadrživi proces: socijaldemokratizacije ili „novi komunizam”, Marksizam u svetu, 1977., 4—5. szám, 170—185. old.
34. Lelio Basso: Socijalistički sadržaj antikolonijalne i antiimperijalističke revolucije u našoj epohi, Socijalizam u svetu, 1977., 2. szám, 9—20. old.
35. Arghiri Emmenuel: Socijalistički projekat o dezintegrisanom kapitalističkom svetu, Socijalizam u svetu, 1977., 2. szám, 20—37. old.
36. Zoran Trpulec: Socijalistički sadržaj antiimperijalističkih revolucija naroda, Socijalizam u svetu, 1977., 2. szám, 106—117. old.
37. Smir Amin: Za socijalizam, Marksizam u svetu, 1974., 9. szám, 141—156. old.
38. Anuar Abdel Malek: Marksizam i nacionalno oslobođenje, Marksizam u svetu, 1976., 4. szám, 211—251. old.